

חיוב קריעה על תלמיד חכם ועל רבו

- א. מבוא
- ב. קריעה על אדם כשר
- ג. קריעה על תלמיד חכם
- ד. קריעה על רבו
- ה. ברכת "דיין האמת" על ת"ח או רבו
- ו. סיכום

א. מבוא

בעניין חיוב הקריעה בכללותו (כמו בהרבה מהלכות אבילות) ישנו פער גדול בין דינא דגמרא ובין הנעשה בפועל כיום. מדינא דגמרא קיים חיוב לקרוע על שבעת הקרובים, על קרוב שמת לקרובו, בעומד בשעת יציאת נשמה של איש או אשה מישראל, על אדם כשר, על חכם, על רבו, על נשיא, על אב"ד, על שמועות רעות, על ברכת השם, על ס"ת שנשרף, על ערי יהודה בחורבן, על ירושלים בחורבנה ועל בית המקדש בחורבנו¹.

כיום, נוהגת במלוא תוקפה רק הקריעה על שבעת הקרובים, ואילו שאר הקריעות - רובן הגדול אינו נוהג כיום לחלוטין. ישנן קריעות שבטלו מסיבות פשוטות של חוסר רלבנטיות, כגון הקריעות על נשיא ואב בית דין. וישנן קריעות שבטלו מסיבות שונות אחרות שלא נפרטן כאן. במאמר זה נתרכז בעניין חיובי הקריעה על תלמיד חכם ועל רבו, שאף הם כמעט שאינם נהוגים היום כלל.

במאמר זה נתחקה אחר יסודות חיובי קריעה אלו. נבאר את הסיבות שבעטיין נהגו כיום להקל בקריעות אלו, ונברר האם המנהג המקובל כיום הוא טוב וראוי או שמא לא. לאחר מכן נעסוק בקיצור בעניין ברכת "דיין האמת" על תלמיד חכם או על רבו. כיום נוהגים לברך "דיין האמת" בשם ומלכות רק על אחד משבעת הקרובים, ואילו על אדם אחר שמצטערים עליו, נוהגים לברך בלא שם ומלכות, אפילו אם הנפטר הוא אדם גדול, תלמיד חכם או רבו.

במאמר זה נברר האם מנהג זה הינו נכון ומכוון להלכה.

---

1. כל חיובי קריעה אלו נפסקו להלכה בטוש"ע יו"ד סי' שמ ובטוש"ע או"ח סי' תקסא.

ב. קריעה על אדם כשר

לפני שניגש לעצם העניין נקדים בקיצור את דין הקריעה על אדם כשר הקשור לעניינו. כתוב במועד קטן (כה, א):

ואי אדם כשר הוא חיובי מיחייב למיקרע.

בשאלה מי נקרא אדם כשר נחלקו הראשונים ואין כאן מקום להאריך. להלכה בשו"ע התקבלה הגדרת הרא"ש² כפי שיבואר בהמשך. למעשה, רוב הראשונים פסקו להלכה את חיוב הקריעה על אדם כשר ללא פקפוק. לדוגמא, כך פסק הרמב"ם (הלכות אבל ט, יא):

וכן אדם כשר שמת הכל חייבין לקרוע עליו אע"פ שאינו חכם וקורעין טפח כשאר האבלים.

לדעת הרמב"ן (תורת האדם עמוד נג) תלמידי חכמים פטורים מחיוב קריעה זה כיון שתלמידי חכמים פטורים מדין קימה והידור לגבי מי שקטן מהם וממילא גם לא חייבים לקרוע עליו. אך הר"ן (שבת לח, א בדפי הרי"ף) הסתפק בעצם החיוב:

ובאדם כשר שמת אפילו מי שאינו עומד עליו בשעת יציאת נשמה איכא למימר דחייב לקרוע ואיכא למימר דלא מחייב אלא לבכות ולהתאבל ובחידושי הארכתי.

גם הראב"י (בתשובותיו סי' תקמח) האריך להוכיח שאין כלל חיוב קריעה על אדם כשר אלא אם עומד עליו בשעת יציאת נשמה. להלכה, סיכם הבית יוסף (יו"ד שמ, ו):

ויש לתמוה על מה סמכו העולם שלא לקרוע על אדם כשר ובשלמא החכמים יש לומר שסומכין על דברי הרמב"ן אבל שאר בני אדם אין להם על מה שיסמוכו אלא על ספיקו של הר"ן ועל סברת ראב"י והדבר ברור דלא שבקינן מאי דפשיטא להו לכולהו פוסקים לא משום ספקו של הר"ן ולא משום סברת ראב"י.

וכן פסק בשו"ע (יו"ד שמ, ו):

על אדם כשר שאינו חשוד על שום עבירה ולא על שום ביטול מצוה ולא סני שומעניה אע"פ שאינו גדול בתורה אע"פ שלא עמד בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע עליו והוא שעומד שם בין מיתה לקבורה³ ותלמידי חכמים פטורים מקריעה זו.

אך הרמ"א פסק להקל על פי דעת הר"ן והראב"י:

2. חידושי הרא"ש, מועד קטן פ"ג אות נט.

3. מיעוט זה חשוב לעניינו ויבואר בהמשך.

וי"א דאין חייב לקרוע על אדם כשר אלא אם כן עומד עליו בשעת יציאת נשמה אבל חייב לבכות ולהתאבל עליו וכן נהגו להקל. כן כתבו האחרונים⁴, שכיום נוהגים כולם לסמוך על הרמ"א ולהקל בדין זה.

ג. קריעה על תלמיד חכם

כתוב במועד קטן (כה, א) בעניין חיוב קריעה:

ואי חכם הוא חיובי מיחייב דתניא חכם שמת הכל קרוביו הכל קרוביו ס"ד אלא אימא הכל כקרוביו הכל קורעין עליו הכל חולצין עליו⁵ הכל מברין עליו ברחבה⁶.

בעניין הגדרת תלמיד חכם כתוב בגמרא בשבת (קיד, א) כך:

ואמר רבי יוחנן איזהו תלמיד חכם שממנין אותו פרנס על הציבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו במסכת כלה.

בירושלמי (מועד קטן ג, ז) ישנה מחלוקת בענייננו:

כשם שקורעין על החכמים כך קורעין על תלמידיהן איזהו תלמיד חכם חזקיה אמר כל ששנה הלכות ועוד תורה... ר' אבהו בשם ר"י כל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו תני כל ששואלין אותו והוא משיב⁷... אמר רבי בא בר ממל כל שהוא יודע לבאר משנתו.

להלכה פסק הרמב"ן (תורת האדם נד):

ירושלמי... ובגמרא דילן בפרק אלו קשרים: אמר ר' יוחנן אי זהו ת"ח כל ששואלין אותו דבר הלכה ואומר. **וכן לענין קריעה**. וכן מצינו⁸ אמר רב מנשיא אי זהו ת"ח שאין מועד בפניו⁹ כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו במסכת כלה.

מובן מדברי הרמב"ן שהוא פוסק להלכה את שיטת ר' יוחנן בבבלי, שת"ח הוא "כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו במסכת כלה". וכן כתב בשמו הרא"ש (בחי'דושי' למועד קטן פרק ג אות נט). וכן נפסק להלכה בטוש"ע (יו"ד שמ, ז).

בראשונים, ישנה מחלוקת בדין קריעה על תלמיד חכם. רוב הראשונים פסקו שישנו חיוב קריעה גמור על תלמיד חכם מעצם היותו תלמיד חכם, וממילא אפילו מי שלא למד ממנו

4. גשר החיים פרק ד, ה; ילקוט יוסף חלק ז' סימן ד, ט.

5. הכוונה לדין חליצת כתף, שאף הוא כמעט שאינו נוהג היום כלל. עיין שו"ע יו"ד שמ, טז-יז.

6. הגמרא הני"ל מופיעה גם בשבת קה, א.

7. לכאורה זוהי שיטת ר' יוחנן בבלי הני"ל.

8. המהדיר של הרמב"ן העיר שם, בהערת שוליים מס' 24: "לא ידוע לי המקור".

9. כלומר, שמספידין אותו אפילו במועד.

חיוב קריעה על תלמיד חכם ועל רבו

כלל חייב לקרוע עליו. כלומר, לשיטה זו אין שום קשר בין חיוב קריעה על תלמיד חכם לבין חיוב קריעה של תלמיד על רבו.
לדוגמא, כך פסק הטור (י"ד סי' שמ, ז) :

ועל חכם ותלמיד חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר קורעין עליו אפילו לאחר קבורה¹⁰ ביום שמועה אם הוא תוך שלשים יום.

בניגוד לשיטה זו, המהר"ם מרוטנבורג (בספרו תשובות פסקים ומנהגים חלק ג סי' לז) צמצם את חיוב הקריעה על תלמיד חכם על פי הגמרא הבאה (מועד קטן כה, א) :

כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן עליה, אמרי לא גמרינן מיניה. אמר להו אביי, מי תניא הרב שמת? חכם שמת תניא! ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא.

ביאור: רבנן סברו שחובה עליהם לקרוע על חכם, רק אם הם גם למדו ממנו, כלומר שהוא **רב**. ולכן כשמת רב ספרא לא קרעו עליו מכיון שלא למדו ממנו. אמר להם אביי שחובת הקריעה היא אפילו על חכם שתם גם אם אינו רבם ולכן חייבים הם לקרוע על רב ספרא, מה גם שהרי כל היום שמועותיו וחידושויו של רב ספרא מוזכרים בבית המדרש וממילא נחשבים רבנן כאילו למדו ממש מרב ספרא עצמו. כפי שפירש שם רש"י:

שמעתתיה בפומין - והוי כמאן דגמרינן מיניה.

וכותב על כך המהר"ם:

וקשיא לי אטו רב ספרא לאו אדם כשר הוא והלא קורעין על אדם כשר ואפילו במועד ויש לומר הני מילי באותן שעומדים שם בין מיתה לקבורה ואי לא לא מחייבי (כלומר, שמכיוון שרבנן לא עמדו במותו של רב ספרא בין מיתה לקבורה, נפטרו מקריעה עליו מדין אדם כשר) והן היו סבורין דחכם דינו כאדם כשר ותו לא, אלא אם כן הוא רב, דההוא ודאי בין בפניו בין שלא בפניו ביום שמועה קורע ואפילו במועד (ולכן בא אביי ואמר להם, שגם על חכם צריך לקרוע אפילו אם לא עמד שם בין מיתה לקבורה)... ועוד יש ללמוד (מדברי אביי לרבנן) דעל חכם אף על פי שאינו רב אם שמע עליו אפילו לאחר קבורה קורע אפילו במועד... ונראה דדוקא חכם שידעין משמועותיו שחידש. אבל אם אין יודעין משמועותיו כלום, וגם אינו רבו, לא מחייבי למקרע עליו ביום שמועה לאחר קבורה מדקאמר ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא.

המהר"ם הקשה למעשה כך: מדוע היה צריך אביי להוסיף בסוף דבריו: "ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא"? משפט זה הינו מיותר לכאורה, שהרי אביי כבר דחה את סברת רבנן בכך שאמר להם: "מי תניא הרב שמת חכם שמת תניא" ומכאן שגם על חכם שאינו רב חובה לקרוע ולשם מה היה צריך להוסיף: "ועוד כל יומא..."? למד מכאן המהר"ם שחובת הקריעה על חכם אינה מנותקת לחלוטין מחובת הקריעה על רב, והחיוב

---

10. בניגוד לאדם כשר שעליו קורע רק אם עומד שם בין מיתה לקבורה כנ"ל.

לקרוע על חכם מותנה בכך שיודעים משמועותיו שחידש, כגון רב ספרא, כמו שפירש רש"י: "והוי כמאן דגמרינן מיניה", ולא דווקא שלמדו מפיו ממש.

אך יש לשים לב! כל מה שהקל המהר"ם היינו דווקא **לאחר קבורה**, אך לפני קבורה גם לדעת המהר"ם ישנו חיוב גמור לקרוע על חכם גם אם אין יודעים משמועותיו שחידש, שהרי לא גרע דינו של חכם זה מדין כל **אדם כשר**! לכן יוצא בבירור מכאן שמה שנוהגים היום שלא לקרוע על תלמיד חכם אפילו לפני קבורה, כפי שעוד יבואר בהמשך, אינו אלא ע"י צירוף שתי קולות: קולת הר"ן והראב"י בד"ן אדם כשר וקולת המהר"ם בד"ן תלמיד חכם.

הרא"ש, תלמידו של המהר"ם, דחה את דברי רבו (רא"ש על מועד קטן פ"ג אות נט):

ולי נראה היפך דבריו משם, מדקאמר ליה אביי מי קתני הרב שמת חכם שמת קתני, ועוד כל יומא שמעתתיה וכו' והכי פירושו ועוד אפילו אי תנן הרב שמת כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא והרי הוא רב שלנו.

כלומר, לדעת הרא"ש כל מה שאמר אביי לרבנן: "ועוד כל יומא" וכו' היינו **לשיטתך**, ובאמת חכם שמת תניא ולא הרב שמת, **ולכן צריך לקרוע על כל חכם גם אם אינו רב**, אך אפילו לשיטתכם, הרי "כל יומא שמעתתיה בפומין", וממילא אפילו אם היה כתוב הרב שמת - הייתם חייבים לקרוע על רב ספרא. למעשה, דעת המהר"ם היא דעת יחיד. רוב הראשונים פסקו כדעת הרא"ש, וכן פסק הרמב"ם (הלכות אבל ט, יא).

פסיקת ההלכה:

להלכה, פסק השו"ע (יו"ד סי' שמ, ז) כדעת רוב הראשונים:

על חכם ועל תלמיד חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה קורעין עליו אפילו לאחר קבורה ביום שמועה אם הוא תוך לי יום.

אך הרמ"א פסק להקל כמהר"ם:

וי"א שאין קורעין על חכם אלא א"כ הוא רבו או שיודעין משמועותיו שחידש דהיינו רבו וכן נהגו להקל במדינות אלו.

הב"ח (שם אות ט), חלק על הרמ"א ופסק כשו"ע, ואילו הש"ך (שם ס"ק טז - יז), קיבל את שיטת המהר"ם והרמ"א:

ולי נראה דברי הר"מ (מהר"ם) ברורין בטעמן... ומ"ה אני תמה שלא נהגו לקרוע אפילו על חכם שיודעים משמועותיו שחדש ואפילו על גדול ממנו ואין להם על מה שיסמכו ואולי סבירא להו דלא נקרא תלמיד חכם אלא כשיודע דבר הלכה בכל מקום ואפילו במסכת כלה כדאיתא בש"ס וכבר כתב האגודה פרק קמא דחולין דעתה בעונינו אין תלמיד חכם דהא אין יודע אפילו במסכת כלה... וצ"ע.

הש"ך תוקף את המנהג שנהגו להקל ולא לקרוע אף על חכם שיודעים משמועותיו, אך כותב שאולי סוברים המקילים שהגדרת ת"ח היא "שיודע דבר הלכה בכל מקום **ואפילו במסכת כלה**", בניגוד לשו"ע שכתב "ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה" ולא כתב

"ואפילו במסכת כלה". כלומר שלדעת השו"ע, אין צורך שתהיה לת"ח בקיאות כל כך גדולה עד כדי שיוכל לענות על כל שאלה ואפילו בנושאים שבדרך כלל אינם נלמדים ואין עוסקים בהם תדיר כגון מסכת כלה, אלא די בכך שידע להשיב על כל שאלה בנושאים התדירים. אך לדעת המקילים שהביא הש"ך, יש צורך שידע הת"ח להשיב על שאלות אפילו בנושאים הנדירים שאינם נלמדים בדרך כלל, ות"ח גדול כזה אין בימינו. לכן נוהגים שלא לקרוע אף על ת"ח שידועים משמועותיו. דבריו אלה של הש"ך צריכים עיון, שהרי כפי שכתבנו, הרמב"ן (תורת האדם נד) פסק להלכה בעניין זה את שיטת ר' יוחנן בשבת קיד, א שת"ח הוא: "כל ששואלין אותו דבר הלכה ואומר ואפילו במסכת כלה". וכן כתב הרא"ש (בחידושו למועד קטן פ"ג אות נט) בשמו. הטור בפסיקתו בענייננו (יו"ד שמ, ז) אמנם השמיט את המילים "ואפילו במסכת כלה" אך הבי"י (שם) ביאר שפסיקתו זו של הטור מבוססת על פסיקת הרמב"ן והרא"ש הנ"ל שכן כתבו "ואפילו במסכת כלה". לכן נראה שהטור לא חלק על הרמב"ן והרא"ש אלא פשוט קיצר בלשונו והתכוון לאותו הדבר. וממילא ברור שהוא הדין לגבי השו"ע עצמו, שהעתיק את לשון הטור להלכה, שאף הוא התכוון לפסוק כרמב"ן וכרא"ש ולא בא לחלוק אלא רק קיצר בלשונו כטור. מכל זאת מוכח, שלדעת השו"ע ת"ח הוא: "כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו במסכת כלה", ואין להלכה כל מחלוקת בעניין זה. ומכיון שראינו שהשו"ע פסק שצריך לקרוע על ת"ח, מוכח שלדעתו ישנו גם בימינו ת"ח שידוע **אפילו במסכת כלה**. לכן קשים דברי הש"ך.

אמנם נראה שאפשר לנסות לתרץ קושי זה:

התוספות (שבת קיד, א ד"ה ואפילו במסכת כלה) מביא שני הסברים למילים "ואפילו במסכת כלה":

א. הכוונה היא לטיבותא, כלומר שהת"ח יודע להשיב לכל שאלה ואפילו בנושאים שבדרך כלל אין עוסקים בהם, כגון מסכת כלה, שהיא אחת מהמסכתות הקטנות שבדרך כלל אינן נלמדות. רק ת"ח גדול כזה ראוי למנותו פרנס על הציבור. כך פירש גם רש"י שם, וכך ביארנו אנו עד כה.

ב. הכוונה היא לגריעותא, כלומר שהת"ח יודע להשיב לכל שאלה רק בנושאים הקלים הנלמדים תדיר, כמסכת כלה. ואפילו בכך די כדי שיוכלו למנותו לפרנס על הציבור. כמובן שעל פי פירוש זה אין כוונת המילים "מסכת כלה" לאותה מסכת מהמסכתות הקטנות שרוב אינה נלמדת, אלא למסכת מפורסמת הנלמדת על ידי רוב העם ב"ירחי כלה".

אפשר לומר שהש"ך הבין שהשו"ע פסק למעשה שצריך לקרוע אפילו על ת"ח קטן, ע"פ הפירוש השני, ושמה לכן השמיט השו"ע את המילים "ואפילו במסכת כלה", כדי שלא ישתמע שבא לפסוק כפירוש הראשון שנראה לכאורה פשוט יותר. לכן בא הש"ך ואומר שהמקילים שלא לקרוע, סוברים שצריך לקרוע רק על ת"ח גדול, ע"פ הפירוש הראשון, וטוענים שת"ח גדול כזה אין בימינו. זהו שכתב הש"ך: "ואולי סבירא להו דלא נקרא תלמיד חכם אלא כשיודע דבר הלכה בכל מקום **ואפילו במסכת כלה**", כלומר שלדעת המקילים "ואפילו במסכת כלה" יש לפרשו כפירוש הראשון בניגוד לשו"ע שפירשו כפירוש השני ולכן השמיט את המילים "ואפילו במסכת כלה". הסבר זה הינו אפשרי, אך קשה להולמו. שכן נראה שהפירוש הפשוט בגמרא הוא הפירוש הראשון, כדעת רש"י, וקשה מאוד "להעמיס" על השו"ע את הפירוש השני, הקשה יותר, כאשר אין שום ראיה ברורה

לכך מדבריו, ואף לא מדברי הראשונים שעליהם מבוססת פסיקתו: הרמב"ן הרא"ש והטור הנ"ל. מה גם שאף בשי"ך עצמו אין הכרח לומר שכך למד בשו"ע. עוד יש להקשות על הסבר זה, מה "הרויח" השו"ע בכך שהשמיט את המילים "ואפילו במסכת כלה" הרי יכול היה לכתוב ולבארן כפירוש השני. לכן עדיין צ"ע בשי"ך¹¹. על כל פנים, יש לזכור שכל דבריו אלה של השי"ך הינם נסיון להסביר מדוע נהגו שלא לקרוע אף על ת"ח שיודעים משמועותיו, ולכן הוא פותח במילים "ואולי סבירא להו" ומסיים ב"וצריך עיון", אך השי"ך עצמו סובר שוודאי צריך לקרוע על ת"ח שיודעים משמועותיו כמפורש בדבריו. כמובן, אין זה מענייננו כאן להיכנס לדיון מקיף בשאלה האם יש בימינו תלמיד חכם שיודע דבר הלכה בכל מקום. שאלה זו דורשת מאמר בפני עצמו. רק נציין שהמעין בנושא זה¹² יגלה על נקלה שהתשובה איננה חד משמעית כלל ועיקר. ישנם עניינים שלגביהם מוסכם שאין כיום מציאות של תלמיד חכם, ישנם עניינים שלגביהם מוסכם שיש גם כיום מציאות של תלמיד חכם, וישנם עניינים שלגביהם יש מחלוקת בין הפוסקים בעניין. לכן, אנו נתרכז רק בשאלה האם יש בימינו מציאות של תלמיד חכם לעניין חיוב קריעה על תלמיד חכם. כמובן שלדעת השו"ע והרמ"א יש גם כיום מציאות של תלמיד חכם לענייננו, שהרי אף אחד מהם לא הזכיר את הסברא שאין כיום תלמיד חכם בדין קריעה על תלמיד חכם ומאידך הזכירו שניהם במקומות אחרים¹³. גם מה שכתב השי"ך הנ"ל בשם האגודה צריך עיון משום ששם עוסק האגודה בעניין שונה לחלוטין. על הגמרא בחולין (יח, א):

-
11. אפשרות נוספת לתרץ את השי"ך: הגר"א (סי"ק יח) על השו"ע הנ"ל, מבאר שפסיקתו זו של השו"ע מבוססת דווקא על אחת ההגדרות לת"ח שמביא הירושלמי הנ"ל ולא על שיטת ר' יוחנן בבבלי הנ"ל, ומסתבר שכוונתו להגדרה "כל ששואלין אותו והוא משיב" שכן היא ההגדרה הקרובה ביותר לפסיקת השו"ע. לכן השמיט השו"ע את המילים "ואפילו במסכת כלה" שהרי אין נזכרות בירושלמי. כלומר שלדעתו באמת די בכך שידע הת"ח להשיב לכל שאלה ברוב הנושאים אפילו אם אינו בקיא גם בנושאים שאינם שכיחים כמסכת כלה. ועל זאת אומר השי"ך שיש מקילים על סמך הבבלי הסובר שצריך שידע אפילו במסכת כלה. אלא שגם הסבר זה הינו קשה שהרי השו"ע ציטט בפסיקתו דווקא את הבבלי (ללא המילים "ואפילו במסכת כלה") ומדוע לא ביכר פשוט לצטט את הירושלמי במקום לצטט את הבבלי ולקצרו?! מה גם שכפי שכבר כתבנו, פסיקת השו"ע הינה העתקת פסיקת הטור שהוא היה למעשה הראשון שהשמיט את המילים "ואפילו במסכת כלה", ואם אכן פסיקה זו מבוססת דווקא על הירושלמי ולא על הבבלי, כדעת הגר"א, היה על הב"י לפרש זאת. דא עקא שהב"י שם מבאר שפסיקת הטור מבוססת על שיטת ר' יוחנן בבבלי ועל הרמב"ן והרא"ש שציטטוה עם המילים "ואפילו במסכת כלה" ואיננו נדרש כלל לשאלה מדוע השמיט הטור מילים אלו. אמנם הב"י שם אכן מזכיר גם את הירושלמי, אך לא לענייננו, אלא לעניין ההשוואה בין חכם לת"ח: "ירושלמי כשם שקורעים על החכמים כך קורעים על ת"ח" ע"ש. ואכן, את רוב דברי הירושלמי בהמשך דבריו, העוסקים בהגדרות השונות לת"ח, משמיט הב"י. גם "באר הגולה" (שם אות טז), מציין שמקור פסיקת השו"ע היא דברי ר' יוחנן בבבלי.
12. כדאי לעיין בטוש"ע יו"ד סי' רמג - רמד ובמיוחד ברמ"א סימן רמג, סעיפים: ב, ו, ז. ומשם באר הגולה למקורות נוספים.
13. עיין בב"י יו"ד רמג, ז-ח ד"ה ומהר"י קולון, בשו"ע שם סעיף ז שהשמיט את דין ליטרא דדהבא וברמ"א שם.

חיוב קריעה על תלמיד חכם ועל רבו

אמר רב הונא האי טבחא דלא סר סכינא קמי חכם (רש"י - "שלא הראה סכינא לחכם") משמתינן ליה ורבא אמר מעברינן ליה (רש"י - מאומנותו שלא ימכור בשר עוד) ומכרזינן אבשריה דטרפה היא.

כתב האגודה (חולין א, כג): "כתבו הגאונים דעתה אין ת"ח מקפידין אך מוחלין¹⁴. ועוד נראה חיוב קריעה על רבו ועל חכם שמת ולא נהגו לחלוץ כתף. פסק האורח אות קיט¹⁵ לא נמצא שום הסתייגות מהדין הפשוט בגמרא: וחייב אדם לקרוע על רבו ועל חכם שמת ולא נהגו לחלוץ כתף.

אם כן, רק בעניין דין חליצת כתף¹⁶ כתב האגודה שלא נהגו, אך את חיוב קריעה על רבו ועל חכם הביא כלשונו ולא העיר עליו כלל, ולכן ברור שלדעתו חובה גם כיום לקרוע על תלמיד חכם. אולי אפשר לומר, שמה שכתב האגודה שאין כיום תלמיד חכם היינו דווקא לעניין בדיקת סכין השחיטה (משום שהוא תלוי בבקיאיות בעניין מסוים וזו אינה קיימת כיום), אך דין קריעה על תלמיד חכם נהג גם כיום משום שכל עניינו הוא כבוד תלמידי חכמים, ואין הדבר תלוי בבקיאיות בנושא מסוים. מאידך, המגן אברהם כתב במפורש שאין כיום מציאות של תלמיד חכם לעניינו. על פסיקת השו"ע (או"ח תקמו, ו):

אין קורעין על המת בחול המועד אלא קרוביו שהם חייבים להתאבל עליו וכן על חכם.

כתב המגן אברהם (סי"ח ח):

וני"ל דאין בזמנינו דין תלמיד חכם שיודע הלכה בכל מקום.

וכן כתבו בשמו הבאר היטב (סי"ג א) והמשנה ברורה (סי"ק יב). אך האליה רבה (תכ, ב) כתב:

וגדולה מזו כתב מגן אברהם סוף סימן תקמ"ז דאין בזמנינו דין תלמיד חכם, ודעת הלבוש נראה לי דלענין זה אף בזמנינו יש תלמיד חכם כמו שכתב בורה דעה סי' רמ"ג במסיים, ובסמ"ע סוף סימן רסב ואפשר דגם מגן אברהם לא החמיר אלא בחול המועד מדלא כתב כן בשום דוכתא רק בחול המועד וצ"ע.

ברור אם כן, שלדעת האליה רבה יש גם בזמנינו דין תלמיד חכם לעניין קריעה ולכן חובה לקרוע על חכם אפילו בחול המועד. האליה רבה מנסה להסביר את דברי רבו, המגן אברהם, שגם הוא סובר שכלל צריך לקרוע גם כיום, אלא שלעניין הקריעה בחול המועד חשש המגן אברהם לסברא שאין כיום תלמיד חכם ופסק שאין לקרוע, מפני קדושת המועד. מקורו של חשש זה הוא הגמרא במועד קטן (כד, ב - כה, א) שם אסרו חז"ל כל קריעה בחול המועד פרט לקריעות החובה.

14. גרסא זו היא גרסת כתבי היד המובאת בהערות השוליים לספר האגודה שם. הגרסא הנמצאת בגוף הספר נראית משובשת ולכן לא הבאתיה.

15. וכן בחידושי למועד קטן פ"ג, מג - מד.

16. עיין לעיל הערה 5.

כתב "כף החיים" (או"ח תקמו, כג) :

ולענין אם יש תלמיד חכם בזמן הזה עיין ברכי יוסף בחו"מ סי' אות ג מה שכתב לחלק בזה ומ"מ כתב דלדין דק"ל כמרן א"צ לזה דמרן לא חש להאי סברא וכתב כל הדינים כמו שהם.

יוצא מדבריו של "כף החיים" שלענייננו יש גם כיום דין תלמיד חכם. אלא שבהמשך דבריו (שם, כה), נטה "כף החיים" להקל מסיבה אחרת :

אע"ג דדין קריעת חכם פשוט בש"ס ובפוסקים נהגו להקל משום שאין לדבר סוף דאם באנו לקרוע על כל חכם וחכם לא נשאר עלינו בגד ביום קרה.

בעניין סברא זו יש להקשות: הרי בתקופת חז"ל בוודאי לא היו עשירים יותר ולא היו להם יותר בגדים מאשר לנו, אלא להפך, הם היו עניים יותר והיו להם בגדים מעטים מאוד. ניתן להביא לכך ראיות רבות¹⁷, למשל מהירושלימי הבא (פאה ח, ז) :

אמר רבי חנינא צריך שיהיו לו שני עטיפין אחד לחול ואחד לשבת מ"ט ורחצת וסכת ושמת שמלותיך וכי ערומה היתה אלא אלו בגדי שבתה כד דרשה ר' שמלאי בציבוריי בכון חבריי לקובליי (פני משה: שלא היה לאל ידם לקיים זה וא"ל רבי מה נעשה כעטיפתנו בחול כן עטיפתנו בשבת שאין לנו אחרים) אמרו ליה רבי כעטיפתנו בחול כן עטיפתנו בשבת א"ל אעפ"כ צריכין אתם לשנות לשבת (פני משה: באיזה ענין ולשלשלן למטה ולא כמו שאתם רגילים לילך בחול) מן הדא ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך.

על אף העוני הגדול, קרעו בתקופת חז"ל על חכמים ואף על אנשים כשרים ולאחר מכן איחו את הקרע, וזאת הרי גם היום ניתן לעשות.

על כל פנים, גם ב"ילקוט יוסף" (סי' ד, ט) כתב, שכיום אין נוהגים לקרוע כלל על אדם כשר או חכם.

מאידך, בעל "ערוך השולחן" (יו"ד שמ, כב) הביא את מחלוקת השו"ע והרמ"א הנ"ל בדין קריעה על תלמיד חכם ולבסוף כתב כך :

ועכשיו נוהגים להקל אפילו על חכם שיודעים משמועותיו וכבר תמהו בזה וכתבו דס"ל דבעינן שידוע דבר הלכה בכל מקום ועכשיו אינו מצוי זה (ש"ך הנ"ל) והירא דבר ה' יקיים המצוה כתיקונה ויכול לקרוע בשולי הבגד¹⁸.

ובדומה לכך הסיק "גשר החיים" (פרק ד, ה) :

ואעפ"י שנוהגין להקל ואין קורעין ואין מברכין על אדם כשר ולא אפילו על חכם מחכמי ישראל ולא עוד אלא שמקילין אפילו על רבו ונוהגין לומר רק "ברוך דין האמת" בלא שם ומלכות... וכבר כתבנו שכל מי שמרגיש צער בנפשו על שמועת פטירת תלמיד חכם מצוין או רבו מכ"ש על גדול מגדולי

17. להרחבה בעניין זה עיין בספרו של ניסן רובין, קץ החיים, עמודים 167 - 163.

18. לעניין קריעה בשולי הבגד עיין טושי"ע יו"ד שמ, ב.

חיוב קריעה על תלמיד חכם ועל רבו

הדורות והרי זה אצלו שמועה רעה¹⁹ - מברך דיין האמת בשם ומלכות ויקיים מצות קריעה.

ד. קריעה על רבו

הגמרא במועד קטן (פ"ג) מבדילה בין שלשה סוגי קריעות:
א. קריעות ששיעורן טפח ושמותן לאחותן. כגון קריעה על אדם כשר, חכם²⁰ וקרוביו פרט לאביו ואמו.
ב. קריעות ששיעורן טפח ושמותן לאחותן²¹. דוגמאות יפורטו בהמשך.
ג. קריעות בהן חייב לקרוע עד שיגלה את לבו ואסור לאחותן - הלא הן הקריעות על אביו ואמו²².
הגמרא במועד קטן (כו, א) מפרטת את הקרעים שאינן מתאחים, כלומר את הקריעות שנכללות בסעיפים ב, ג:

ואלו קרעין שאין מתאחין הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלימדו תורה ועל נשיא ועל אב ב"ד ועל שמועות הרעות ועל ברכת השם ועל ספר תורה שנשרף ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים.

לענייננו למדנו, שהקריעה על רבו שלמדו תורה היא מהקריעות החמורות שאינן מתאחות, ומעתה נצטרך לברר מהי הגדרת "רבו שלמדו תורה".
אומרת המשנה בבבא מציעא (לג, א):

אבדת אביו ואבדת רבו של רבו קודמת שאביו הביאו לעולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא ואם אביו חכם של אביו קודמת.

אומרת על כך הגמרא שם:

תנו רבנן, רבו שאמרו - רבו שלמדו חכמה (רש"י: סברת טעמי המשנה ולהבין שלא יהיו סותרות זו את זו וטעמי איסור והיתר והחיוב והפטור והוא נקרא

19. דבריו על שמועה רעה מתכוין "גשר החיים" דווקא לעניין ברכת דיין האמת, כפי שיבואר בפרק האחרון, אך לא לעניין קריעה שכן דין קריעה על "שמועות רעות" שייך לעניין אחר לחלוטין - שנקבצו רוב הציבור למלחמה ונגפו לפני אויביהם כגון דוד שקרע על שאול ועמו שנגפו במלחמה - עיין מועד קטן כו, א וטושי"ע יו"ד שמ, לו.

20. לדעת הרמב"ם (אבל ט, יא), בקריעה על חכם צריך לקרוע עד שיגלה את לבו, וכבר תמה עליו בזה הכסף משנה (שם ט, ג) שכן לכאורה אין לכך שום מקור. עיין שם מה שתירץ.

21. לדעת הרמב"ם (אבל ט, ג) כל הקרעים שאסור לאחותם שיעורם עד שיגלה את לבו. כלומר שלדעתו, סוג הקריעה השני שהזכרנו, אינו קיים. אך הרמב"ן (תורת האדם נט), דחה דבריו. הכסף משנה (שם), התקשה בדברי הרמב"ם האלו המנוגדים לכאורה לגמרא, עיין שם מה שתירץ. אמנם לדעת הרמב"ם, קיים סוג קריעה נוסף, שכן כתב (אבל ט, יא - יב) שעל חכם צריך לקרוע עד שיגלה לבו ומאחה למחר (עיין הערה 17).

22. בקריעות על אביו ואמו ישנן עוד חומרות שאין בשאר הקריעות, אך אינן שייכות לענייננו. עיין מועד קטן כב, ב וטושי"ע יו"ד ש"מ ט - טז.

גמרא) ולא רבו שלמדו מקרא ומשנה דברי ר"מ, רבי יהודה אומר כל שרוב חכמתו הימנו (רש"י: אם מקרא אם משנה אם גמרא), רבי יוסי אומר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זהו רבו, אמר רבא כגון רב סחורא דאסברן זוהמא ליסטרוון (משנה בכלים יג, ב וכה, ג עיין שם) שמואל קרע מאניה (רש"י: קרע שאין מתאחה כדין תלמיד על הרב) עליה ההוא מרבנן דאסבריה אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיוון (משנה בתמיד ג, ו עיין שם) אמר עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה (רש"י: כדין תלמיד לרב לפי שהיו יושבין תמיד בבית המדרש יחד ומקשין ומפרקין וכולם למדים זה מזה) וקורעין זה על זה ולענין אבדה במקום אביו אינן חוזרין אלא לרבו מובהק (רש"י: שרוב חכמתו ממנו כרבי יהודה)... איתמר רב יצחק בר יוסף אמר ר' יוחנן הלכה כרבי יהודה רב אחא בר רב הונא אמר רב ששת הלכה כרבי יוסי ומי אמר רבי יוחנן הכי והאמר רבי יוחנן הלכה כסתם משנה ותנן רבו שלמדו חכמה מאי חכמה רוב חכמתו.

לדעת ר' יוסי, אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זהו רבו שלמדו תורה וחייב לקרוע עליו קרע שאינו מתאחה ולהקדים את אבדתו לאבדת אביו. שמואל ורבא עשו מעשה כר' יוסי כשקרעו על רב שלמדם פירוש משנה אחת בלבד. לדעת ר' יהודה, נחשב רבו רק כל שלמדו רוב חכמתו. ר' יוחנן ורב ששת חולקים כמי מהם לפסוק. עולא מלמדנו, שתלמידי חכמים שבבבל נוהגים לעניין השבת אבדה כר' יהודה, ומקדימים לאבדת אביהם רק את אבדת רבם המובהק. אך לעניין קימה וקריעה אומר עולא שנהגו לקום זה מפני זה ולקרוע זה על זה. בדבריו אלה של עולא נחלקו הראשונים.

יסוד מחלוקתם הוא בשאלת הראשונים (ר"ן וריטב"א שם) הבאה: בגמרא בקידושין (לב, ב - לג, א) כתוב שמצווה לקום מפני כל חכם ורבו שאינו מובהק:

איזו היא קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ד' אמות.

אך מפני רבו מובהק אומרת הגמרא שם שיש לקום "מלא עיניו". וא"כ, הרי בכל מקרה חובה לקום מפני תלמיד חכם וכן חובה לקרוע עליו כמו שכתבנו, ומה חידשו תלמידי חכמים שבבבל שעמדו זה מפני זה וקרעו זה על זה **מפני שלמדים זה מזה** הרי אפילו בלאו הכי חובה עליהם לקום מפני חכם ולקרוע עליו מעצם היותו חכם! לכן פירשו רש"י (שם ד"ה קרע מאניה ועומדין זה מפני זה הנ"ל), תוספות (שם ד"ה מקרעין זה על זה), ר"ן (על הרי"ף שם), רשב"א (שם), רא"ש (שם), ונימוקי יוסף (שם דף יח, א בדפי הרי"ף) שהקרע שקרעו תלמידי חכמים שבבבל היה **קרע שאינו מתאחה** כדין קריעת תלמיד על רבו וכן הקימה היתה "מלא עיניו" כדין קימת תלמיד מפני רבו המובהק.

אך הרמב"ן (תורת האדם עמ' נג - נד) והריטב"א (בחידושו לבי"מ שם) התקשו בפירוש זה משום שבגמרא כתוב סתם עומדים וקורעים ולכן משמע שמדובר בקימה וקריעה רגילים. לכן פירש הרמב"ן (והסכים עמו הריטב"א) שאכן מדובר בקריעה מתאחה וקימת ד' אמות בלבד, שכן הדין ששיוו תלמידי חכמים שבבבל זה לזה לא היה אלא דין **רבו שאינו מובהק**. באשר לשאלה מהו חידושו של עולא שתלמידי חכמים שבבבל קרעו זה על זה ועמדו זה מפני זה, והרי צריך לעשות כך בכל חכם, תירץ הרמב"ן שהחובה לקום מפני כל חכם ולקרוע עליו

חיוב קריעה על תלמיד חכם ועל רבו

חלה דווקא על הקטנים ממנו ועל השווים לו אך לא על הגדולים ממנו, ואילו עולא מלמדנו שחובת הקריעה של תלמיד על רבו (אפילו אינו מובהק), היא אפילו אם התלמיד גדול מרבו ולכן תלמידי חכמים שבבבל קרעו זה על זה ועמדו זה מפני זה אפילו כשמדובר היה **בגדול על הקטן**.

לפי זה יוצא, שלשיטת רש"י וסיעתו פסק עולא לעניין השבת אבדה כר' יהודה אך לעניין קימה וקריעה **פסק כר' יוסי** שהרי שיוו תלמידי חכמים שבבבל דין רב מובהק זה לזה למרות שבוודאי לא למדו זה מזה את רוב תורתם.

אך לשיטת הרמב"ן והריטב"א פסק עולא כר' יהודה הן לעניין אבדה והן לעניין קימה וקריעה, שהרי לשיטתם יש חיוב לקרוע קריעה שאינה מתאחה כדין תלמיד על רבו רק על רבו המובהק שרוב תורתו ממנו. וכן קימה מלא עיניו יצטרך תלמיד לקום רק מפני רבו שרוב תורתו ממנו. אלא שעולא חידש דין נוסף של קימת ד' אמות וקריעת קרע מתאחה גם על **רבו שאינו מובהק** שלא למד ממנו רוב תורתו **אפילו אם התלמיד גדול מרבו**. מהרמב"ם נראה, שהוא סובר כרמב"ן, כפי שיבואר בהמשך.

פסיקת ההלכה בראשונים

שיטת הר"ח - הר"ח (בבבא מציעא שם) פסק כר' יוסי לכל עניין, באבדה, בקימה ובקריעה:

אע"ג דאמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה רב ששת דהוא בתרא אמר הלכה כר' יוסי. ועוד הנה שמואל עשה כמותו וקרע על ההוא מרבנן... הנה שמואל לא למד ממנו אלא פירוש משנה זו בלבד, כיון ששמע שמת קרע עליו כאשר קורע התלמיד על רבו. וכן פירש רבא²³.

שיטת הרמב"ם - הרמב"ם (ת"ת פ"ה הלכות א, ז, ט וכן גולה ואבידה יב, ב) פסק כעולא כפי שהבינו הרמב"ן:

ראה אבידת אביו ואבידת רבו של רבו קודמת לשל אביו... וחייב לעמוד מפני רבו כשיראנו מרחוק מלא עיניו... וכשימות רבו קורע כל בגדיו עד שהוא מגלה את לבו ואינו מאחה לעולם. במה דברים אמורים ברבו מובהק שלמד ממנו רוב חכמתו. אבל אם לא למד ממנו רוב חכמתו הרי זה תלמיד חבר ואינו חייב בכבודו בכל אלו הדברים. אבל עומד מלפניו וקורע עליו כשם שהוא קורע על כל המתים שהוא מתאבל עליהם. אפילו לא למד ממנו אלא דבר אחד בין קטן בין גדול עומד מלפניו וקורע עליו.

מובן מדברי הרמב"ם, שהוא פוסק כר' יהודה לכל עניין, הן לעניין אבדה, הן לעניין קימה וקריעה והן לעניין כל הדברים האחרים המוזכרים שם שחייב בהם התלמיד מפני כבוד רבו. אלא שהוסיף שם הרמב"ם בסוף דבריו את דין כבוד רבו שאינו מובהק, שלא למד ממנו רוב חכמתו, שעליו חובה לקרוע ככל המתים שהוא מתאבל עליהם, שעליהם צריך לקרוע רק טפח (חוץ מאביו ואמו), וכן צריך לקום מפניו ד' אמות כמו שבארנו על פי הגמרא בקידושין

23. עיין בהג"מ (אבל ט אות א) שהביא פסק זה של הר"ח וכתב שכן דעת ר' אליעזר ממיץ.

(לג, א). רק שתי חובות אלו ישנן ברבו שאינו מובהק, וזאת כמובן פסק הרמב"ם כעולא על פי הבנת הרמב"ן²⁴.

שיטת הרא"ש - הרא"ש (בבבא מציעא שם), פסק כעולא כפי שהבינוהו רש"י וסיעתו:

איתמר א"ר יצחק ב"ר יהודה אמר רבי יוחנן הלכה כר' יהודה. אמר רב אחא בר הונא אמר רב ששת הלכה כר' יוסי ומי אמר ר' יוחנן הכי והאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה ותנן רבו שלמדו חכמה מאי חכמה רוב חכמתו. והלכתא כר' יוחנן דעולא נמי ס"ל כוותיה דאמר עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה פירוש כמלא עיניו כדין תלמיד לרב ומקרעין זה על זה פירוש קרע שאין מתאחה ולענין אבדה במקום אביהם עד שיהא רבו מובהק.

נראה מדברי הרא"ש שמה שפסק כר' יוחנן - שפסק כר' יהודה - היינו דווקא במה שעולא אכן ס"ל כוותיה, כלומר לענין השבת אבדה. אך לענין קימה וקריעה, הרי לא פסק עולא כר' יהודה, אלא אדרבא, לשיטת רש"י והרא"ש פסק עולא כר' יוסי, ואעפ"כ נראה מהרא"ש שפסק כעולא גם בזה.

ואכן, הדברים מפורשים ב"קיצור פסקי הרא"ש" (בבא מציעא, פרק ב, אות ל):

אבידת אביו ושל רבו של רבו קודמת... ורבו היינו רבו שרוב חכמתו ממנו אם מקרא או משנה או גמרא והני מילי לענין הקדמת אבידתו אבל לענין לעמוד מפניו כמלא עיניו ולענין קריעה שאינה מתאחה אפילו תלמידי חכמים הלומדים זה עם זה קרי שפיר רב להכי.

שיטת הטור - הטור (ח"מ רסד, ב וכן יו"ד רמב, לד) פסק כר' יהודה לענין אבדה:

פגע באבידת אביו ובאבידת רבו אם אביו שקול כנגד רבו של אביו קודמת ואם לאו של רבו קודמת. במה דברים אמורים ברבו מובהק שרוב חכמת תורתו שלמד היא ממנו.

לענין קימה וקריעה פסק הטור (יו"ד רמב, ל) בדרך מיוחדת:

ובכל אלו הדברים שצריך לכבד בהם את רבו לא אמרו אלא ברבו מובהק שלמד רוב חכמתו ממנו אם מקרא מקרא אם משנה משנה ואם תלמוד

24. הבית יוסף (יו"ד רמב, ל ד"ה "וכתב הר"ן") הביא את דברי הרמב"ם הנ"ל בענין חיוב קימה וקריעה ברבו שאינו מובהק וכתב: "נראה מדבריו שאינו עומד מלפניו אלא ארבע אמות בלבד ואינו קורע אלא קרע בעלמא וכדברי הרמב"ן ז"ל... ולדעת רש"י והרא"ש והר"ן ז"ל תלמידי חכמים שבבבל דין רבו מובהק יש להם לעמידה וקריעה ולדעת הרמב"ן דין רבו שאינו מובהק יש להם. וכן נראה דעת הרמב"ם שסתם דבריו ולא כתב דין תלמידי חכמים שבבבל משמע שאין להם אלא דין רבו שאינו מובהק". מוכח שהבית יוסף מבין שהרמב"ם אכן סובר כרמב"ן. ולכן קשה מה שכתב ביו"ד שם, ח (ד"ה והגהות מימון) לאחר שהביא את מחלוקת רש"י וסיעתו כנגד הרמב"ן: "ולענין הלכה כיון דרובא דרבוותא סברי דאינו מתאחה הכי נקטינן". כלומר שלהלכה יש לפסוק כרש"י וסיעתו, וא"כ מדוע בשו"ע (יו"ד רמ"ב, ל וכן יו"ד שם, ח) הביא להלכה את לשון הרמב"ם מילה במילה?! ראש הישיבה שליט"א השיב לי שבכמה מקומות מצאנו שר' יוסף קארו לא קיבל את דעת הרמב"ם בבית יוסף, ואעפ"כ בשו"ע לא ההין לפסוק כנגדו.

חיוב קריעה על תלמיד חכם ועל רבו

תלמוד. אבל אם לא למד רוב חכמתו ממנו הרי זה כתלמיד חבר ואינו חייב לכבדו בכל אלו הדברים אבל עומד מלפניו משיגיע לארבע אמותיו וקורע עליו ואינו מאחה לעולם כמו על רבו מובהק ואפילו לא למד ממנו אלא דבר אחד בין קטן בין גדול.

משמע מהטור, שלעניין עמידה הוא פוסק כשיטת הרמב"ן בהבנת עולא, ולעניין קריעה הוא פוסק כשיטת רש"י וסיעתו, וכן כתב הב"ח (שם):

הנה רבינו תופס עיקר לגבי עמידה כפירוש הרמב"ן והרמב"ם ולגבי קריעה תופס עיקר כפירוש התוספות והרא"ש (הסוברים כרש"י).

וכבר תמה על כך הבית יוסף (שם) ²⁵.

שיטת בה"ג - בה"ג (הלכות בבא מציעא, הוצאת מקיצי נרדמים עמ' 371), פסק כר' יהודה לכל עניין:

איתמר... אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה... אמר רב ששת הלכה כר' יוסי ומי אמר ר' יוחנן הכי והאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה ותנן רבו שלמדו חכמה מאי חכמה נמי רוב חכמה אלמא הלכה כר' יהודה.

שיטת השאילתות, התוספות והמהר"ם - כתוב בשאילתות (פרשת קרח שאילתא קלא ²⁶):

הלכתא מאי ת"ש דאיתמר... אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה... אמר רב ששת הלכה כר' יוסי. ואמר עולא תלמידי חכמים שבבבל... אלמא הלכתא כר' יהודה וכדעולא.

ניתן לומר שהשאילתות פסק כעולא כפי שהבינוהו הרמב"ם והרמב"ן. כלומר שהלכה כר' יהודה לכל עניין, ומעבר לזה קיים גם דין רבו שאינו מובהק אותו חידש עולא. ולכן כתב השאילתות שהלכה כר' יהודה וכעולא. וכן כתב הרב שמואל מירסקי (ביאורים והערות על השאילתות שם):

וכפסק השאילתות פסק גם הרמב"ם.

---

25. הב"ח (שם) תירץ קושי זה בכותבו שלעניין קריעה מוכרח היה הטור לפסוק כרש"י מכח הקושיה הנ"ל: מה חידשו תלמידי חכמים שבבבל הרי קרע מתאחה צריך לקרוע על כל תלמיד חכם? אך לעניין עמידה סבר הטור כרמב"ן, שדי בדי' אמות לרבו שאינו מובהק, שכן לולא למד ממנו כלל לא היה חייב לעמוד מפניו אפילו אם רואהו ממרחק של ד' אמות. ולא הבנתי את דבריו, שהרי כפי שכבר כתבנו, מפני חכם צריך לקום ממרחק של ד' אמות אפילו אם אינו רבו כלל כמפורש בקידושין (לב, ב - לג, א) וזו בדיוק השאלה ששאלוה הראשונים הנ"ל ומכחה כתבו רש"י וסיעתו שת"ח שבבבל קמו זה מפני זה "מלא עיניו" והרמב"ן תירץ בדרך אחרת כנ"ל, ומדוע א"כ כתב הב"ח שלולא למד ממנו כלל לא היה חייב לעמוד מפניו אפילו ד' אמות? מה גם שחובת קימה מפני חכם נפסקה במפורש להלכה בטור (יו"ד רמז, א - ב): "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן שמצות עשה לקום מפני כל חכם אפילו אינו זקן אלא יניק וחכים אפילו אינו רבו... ומאימתי חייב לקום מפניהם משיגיעו לתוך ארבע אמותיו..." וכן נפסק בשו"ע (שם), ואילו הב"ח (שם) לא הסתייג כלל מדברי הטור!

26. בהוצאת "המכון למחקר ולהוצאת ספרים סורא וישיבה אוניברסיטה" מופיעה סוגייתנו בשאילתא קמח.

אך ניתן גם לומר שהשאלות פסק כעולא כפי שהבינוהו רש"י וסיעתו, ומה שכתב שהלכה כר' יהודה וכעולא הכוונה דווקא לעניין אבדה שבזה פוסק עולא כר' יהודה. אך לעניין קימה וקריעה, ג"כ פוסק השאלות כעולא, שלשיטה זו פסק כר' יוסי. וכן הסברנו ברא"ש כנ"ל.

בתוספות (מועד קטן כה, א) ישנה התלבטות כיצד לפסוק:

ועל רבו שלמדו חכמה - בפרק אלו מציאות פליגי רבי יהודה ורבי יוסי... ומסיק שם עולא אמר תלמידי חכמים שבבבל קורעין זה על זה כרבי יוסי ס"ל ופוסק רב ששת כרבי יוסי ובשאלות דרב אחאי פוסק כר' יהודה... ויותר היה נראה לי דמעשה רב דשמואל עבד כרבי יוסי כדאיתא התם ורבא נמי מפרש מילתא דרבי יוסי ורבי אלעזר בירושלמי נמי עבד כוותיה ושמא היו מחמירין על עצמן.

כתוב בתוספות שהשאלות פוסק כר' יהודה, וקשה שהרי ראינו שהשאלות פוסק כר' יהודה וכעולא. הסביר הנצי"ב (העמק שאלה שם אות ד):

ולפניהם לא היתה הנוסחא בדברי רבינו אלא הלכה כרבי יהודה.

על כל פנים, התוספות עצמם נטו לפסוק כר' יוסי בכל זאת שכן עולא קאי כוותיה (לעניין קריעה) וכן עשו מעשה שמואל ור' אליעזר וגם רבא מפרש מילתא דר' יוסי. אך בסופו של דבר כתוב בתוספות:

ושמא היו מחמירין על עצמן.

משמע שלדעתם יש מקום לפסוק בכל זאת כר' יהודה.

המהר"ם (תשובות פסקים ומנהגים חלק ג, קד) גם כן התלבט כיצד לפסוק:

ואף על גב דרבי יוחנן פסק כר' יהודה כיון דרב ששת פסק כר' יוסי ורבא עבד עובדא כוותיה ודעולא נמי שייכא בדרבי יוסי וקיימא לן כבתראי, סמכינן עליהו ועבדינן כוותיהו. ותו קיימא לן דרבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי. וכן פסק רבינו אבי העזרי (ראבי"ה, הלכות אבל, ס"י תתנא)... וכן פסק רבינו חננאל... אמנם אין נראה לר"י (כוונתו לתוספות הנ"ל) דמתניתין לא דייק כרבי יוסי אלא אדרבא כרבי מאיר דייקא דקתני רבו שלמדו חכמה, כדקאמר רבי מאיר, אלא נראה לר"י דהלכה כרבי יוחנן דאמר הלכה כרבי יהודה... וכן פסק בשאלות דרב אחאי וז"ל... אלמא הלכתא כרבי יהודה [וכדעולא] ולא כרבי יוסי... ונראה דהכי דווקא מדקאמר אין מחזירין אלא לרבו מובהק, כלומר, דרוב חכמתו ממנו. אלמא הכי הלכתא. והא דקורעין זה על זה ועומדין זה מפני זה, אין זה אלא חומרא בעלמא שנוהגין כן, והיכא דנהוג נהוג, והיכא דלא נהוג לא נהוג, ואין מורין כן²⁷.

27. המרדכי (מועד קטן, הלכות אונין אות תתקד), וההגהות מיימוניות (הלכות אבל ט, ב אות א ט, יא אות ד), הביאו את דברי המהר"ם להלכה.

חיוב קריעה על תלמיד חכם ועל רבו

בתחילת דבריו נוטה המהר"ם לפסוק כר' יוסי, אך בסופם פוסק כר' יהודה לכל עניין, וכותב שכל מה שאמר עולא שעומדין וקורעין אינו אלא חומרא. המהר"ם בסוף דבריו דן בדברי עולא ואעפ"כ פוסק כר' יהודה לגמרי. ניתן להסביר שהמהר"ם חידש כאן פירוש חדש בדברי עולא שהרי כתב:

ונראה דהכי דווקא מדקאמר אין מחזירין אלא לרבו מובהק... אלמא דהכי הלכתא. והא דקורעין... אין זה אלא חומרא.

נראה שהמהר"ם מבין, שעולא עצמו פסק כר' יהודה לכל עניין, שהרי עולא אמר שאין מחזירין אבדה במקום אביהם אלא לרבו מובהק, משמע שהלכה כר' יהודה לגמרי, ולגבי מה שאמר עולא שעומדין וקורעין, זה רק מפני שתלמידי חכמים שבבבל החמירו על עצמם, אך באמת הלכה כר' יהודה גם בזה.

פסק ההלכה בשו"ע

השו"ע (יו"ד שמ, ח וכן רמב, כה ו ל) פסק כרמב"ם:

על רבו שרוב חכמתו ממנו אם מקרא מקרא ואם משנה משנה ואם גמרא גמרא קורע כל בגדיו על שמגלה לבו וי"א שאינו קורע אלא טפח (רמב"ן, רא"ש) ואינו מאחה לעולם ואפילו משמועה רחוקה קורע עליו לעולם ואם לא למד רוב חכמתו ממנו אינו קורע עליו אלא כדין שאר מתים שהוא מתאבל עליהם ואפילו לא למד ממנו אלא דבר אחד בין קטן בין גדול קורע עליו.

אך הרמ"א פסק כמהר"ם:

וי"א דאין צריכין לקרוע אלא על רבו שלמדו רוב חכמתו אבל חבירים הלומדים זה עם זה או שהאיר עיניו בדבר אחד אינו אלא חומרא בעלמא והיכא דנהוג נהוג והיכא דלא נהוג לא נהוג ואין מורין כן ולכן נהוג להקל במדינות אלו.

הרמ"א א"כ, פסק כר' יהודה לגמרי, כלומר שאין כלל חיוב לקרוע אלא על רבו המובהק שרוב תורתו ממנו.

בעניין השאלה, האם יש בימינו מציאות של רב מובהק שרוב תורתו ממנו, כתב "ערוך השולחן" (יו"ד רמב, כא):

אבל בזמנים האלה שלימודנו בספרים וכל התלמוד כתוב לפנינו וכן כל החדושים וכל הפוסקים כתובים לפנינו... ותלמיד מובהק לא שייך עתה אלא אם כן למד בישיבתו רבות בשנים וקיבל ממנו דרכה של תורה הן בבקיות

המילה "וכדעולא" המצוטטת מהשאלות מובאת במהר"ם בסוגריים, ולכן יתכן שהוא לא גרס אותה כמו התוספות, וכן משמע בנצי"ב הנ"ל, אך יתכן שהוא כן גרס אותה, שכן לנצי"ב לא היו הלכות שמחות למהר"ם והוא הביא את הדברים מהמרדכי שציטט את דברי רבו בקיצור. המהר"ם גם גרס בשאלות שלש מילים נוספות שלא נמצאות לפנינו "ולא כרבי יוסי".

הן בסברות ישרות כידוע, ולפי זה עכשיו אי אפשר להיות אצל אדם רק רב מובהק אחד והוא הראשון שהעמידו על קרן התורה.

כתבו האחרונים (עיין יביע אומר חלק ד יו"ד סי' לה, ט. מקור חיים לגר"ד הלוי ח"ה פרק רפ, ד. ילקוט יוסף ח"ז סי' ד, ט) שכיום נהגו גם הנוהגים לפסוק כשו"ע לסמוך על הרמ"א ולהקל בדין זה.

וראוי להזכיר גם כאן את אשר כבר כתבנו בשם "גשר החיים" (פ"ד, ה) בסוף הפרק הקודם, שלמרות שכבר נהגו להקל ולא לקרוע על אדם כשר, חכם או רבו א"כ הוא רבו מובהק, עם כל זאת מי שמרגיש צער בנפשו בפטירת תלמיד חכם מצוין או רבו, מכ"ש בגדול מגדולי הדורות, יקיים מצות קריעה.

ה. ברכת דיין האמת על תלמיד חכם או רבו

אומרת המשנה בברכות (נד, א) :

על בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת.

מוסיפה הגמרא שם (נט, ב) :

ת"ש מת אביו... אומר ברוך דיין האמת.

פסקו הטוש"ע (או"ח רכג, ב) :

מת אביו מברך דיין האמת.

כתב שם הב"ח :

ונראה דלאו דווקא אביו אלא הוא הדין שאר אדם כשר דאדם מצטער עליו מברך דיין האמת דהוי ליה בכלל מה ששנינו על שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת... ומיהו העולם נוהגין לומר ברוך דיין האמת בלא שם ומלכות ולפי עניות דעתי אינו נכון. ואין צריך לומר במיתת תלמיד חכם או אדם חשוב דיש לברך בשם ומלכות.

וכן כתבו המגן אברהם (שם ס"ק ד) והמשנה ברורה (שם ס"ק ח).

כתב הט"ז (שם ס"ק ד) :

כל הברכות הכתובים בזה הסימן פשוט שהם בשם ומלכות זולת ברכת דיין האמת שבוודאי יש לאומרו אפילו על אחר שמת ולא זכרו אביו רק משום ברכות אחרות השייכים לו אלא דמנהג העולם בשמיעתם שמת אחד שאומרים ברוך דיין האמת בלא שם ומלכות אלא במי שיש לו צער במיתתו וכ"ש באדם חשוב שמת ודאי י"ל בשם ומלכות שזהו בכלל שמועות רעות ח"ו.

מאידך, ערוך השולחן (שם, ג) כתב :

חיוב קריעה על תלמיד חכם ועל רבו

מת אביו מברך דיין האמת שעל כל המתים שמתאבל עליהם חייב בברכה זו וכ"ש על אביו ואפילו על תלמיד חכם ואדם כשר לכתחילה יש לברך דיין האמת כשמת דלא גרע משמועות רעות אלא שלא נהגו לברך בשם ומלכות.

האליה רבה (שם), הביא את דברי הב"ח הנ"ל ולבסוף כתב:

וכ"כ השל"ה דף צ"ו דהמברכין ברוך דיין האמת או ברוך שכוחו וגבורתו או ברוך מעשה בראשית בלא שם ומלכות לא יצאו ידי חובת הברכה.

גם החיי אדם (הלכות ברכות כלל סג, יב) פסק שצריך לברך דיין האמת בשם ומלכות בפטירת תלמיד חכם.

ה"כל בו על אבילות" (עמ' 27), הביא את דעות האחרונים הנ"ל הסוברים שיש לברך בשם ומלכות אך לבסוף כתב בשם "שירי כנסת הגדולה" כך:

שרוב העם נוהגים לומר ברוך דיין האמת בלי שם ומלכות הגם כי טעות בידם, אולם לפי שנהגו כן יש לאמר בלי שם ומלכות.

וכן הסיק לבסוף הכל בו עצמו²⁸.

כפי שכבר כתבנו, דעת "גשר החיים" (פ"ד, ה) היא שאע"פ שכבר נהגו לברך בלא שם ומלכות, מי שמרגיש צער בנפשו בפטירת תלמיד חכם מצוין או רבו, וכ"ש בגדול מגדולי הדורות, והרי זו אצלו "שמועה רעה" - יברך בשם ומלכות.

ו. סיכום

א. קריעה על תלמיד חכם - מדינא דגמרא חובה על כל הציבור לקרוע על תלמיד חכם ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר, וכן נפסק בשו"ע. הרמ"א (ע"פ המהר"ם) צמצם חיוב קריעה זה, ופסק שחובה לקרוע רק על תלמיד חכם **שיודעים משמועותיו שחידש**. הש"ך תקף את הנוהגים שלא לקרוע אף על תלמיד חכם שיודעים משמועותיו, וכתב שאולי סומכים הם על הסברא שאין חיוב קריעה על תלמיד חכם אלא בתלמיד חכם ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו במסכת כלה²⁹, ותלמיד חכם גדול כזה אין בימינו כלל. בעניין זה ראינו שהפוסקים חלוקים בשאלה האם יש בימינו דין תלמיד חכם לעניין חיוב קריעה. על כל פנים, כתבו האחרונים שכיום נהגו שלא לקרוע על תלמידי חכמים כלל. אמנם "ערוך השולחן" כתב, שלמרות שכבר נהגו שלא לקרוע הירא את דבר ה' יקיים המצוה כתיקונה ויכול לקרוע בשולי הבגד.

ב. קריעה על רבו - מדינא דגמרא חובה לקרוע על רבו שלימדו חכמה קרע שאינו מתאחה. בגמרא ובראשונים ישנה מחלוקת האם הלכה כר' יהודה שרבו שלימדו חכמה היינו שרוב תורתו ממנו, או שהלכה כר' יוסי שאפילו אם האיר עיניו במשנה אחת זהו רבו. ישנה

28. אמנם מאידך, כתב שם הכל בו (בהערת שוליים) שה"שבט יהודה" (יו"ד של"ט) מתאונן על העם שמקילין לאמר בלא שם ומלכות.

29. על הקושי בדברי הש"ך, עיין בגוף המאמר (עמודים 9 - 10).

מחלוקת נוספת בין הראשונים הפוסקים כר' יהודה: האם קיים חיוב קריעה גם על רבו שאינו מובהק, כלומר שלא למד ממנו את רוב תורתו, ואם כן האם קריעה זו מתאחה. השו"ע פסק שרבו שלימדו חכמה היינו רבו שרוב תורתו ממנו ורק עליו חובה לקרוע קרע שאינו מתאחה. אך צריך גם לקרוע על רבו שאינו מובהק קרע מתאחה. הרמ"א פסק שיש חיוב לקרוע רק על רבו המובהק שרוב תורתו ממנו. האחרונים פסקו להקל כרמ"א.

ג. ברכת דיין האמת על תלמיד חכם או רבו - מדינא דגמרא יש לברך "דיין האמת" על שמועות רעות כגון שמת אביו. כתבו האחרונים, שלא דווקא אביו אלא הוא הדין שאר אדם כשר שמצטערים עליו משום שזה בכלל שמועות רעות. כמו כן כתבו כמה אחרונים שמה שנהגו להקל ולברך בלא שם ומלכות אינו נכון. אך פוסקים אחרים כתבו שכיון שכבר נהגו כך יש לברך בלא שם ומלכות. על כל פנים הסכימו רוב הפוסקים, שעל תלמיד חכם או אדם חשוב, ודאי יש לברך בשם ומלכות.

ד. המנהג המקובל כיום הוא, לא לקרוע ולא לברך "דיין האמת" בשם ומלכות על תלמיד חכם או רבו אלא אם הוא רבו המובהק. ומציאות כזו, של רבו שרוב תורתו ממנו כמעט ולא קיימת כיום. לעניות דעתי נראה שראוי לחזור למנהג המקורי ולקרוע ולברך "דיין האמת" בשם ומלכות על תלמידי חכמים גדולים שיודעים משמועותיהם שחידשו. בפרט כאשר הנפטר הוא ראש ישיבה וכדומה, ראוי שתלמידיו יקרעו עליו ויברכו בשם ומלכות. דומני שמעשה כזה יגדיל מאוד את כבוד התורה בישראל. **כמוכן שאין בדברי אלה משום פסיקת הלכה, אלא משום הצעה בלבד.** הצעתי זו נסמכת על מסקנת "גשר החיים" (פ"ד, ה) בענייננו:

ואף על פי שנהגין להקל, ואין קורעין ואין מברכין על אדם כשר ולא אפילו על חכם מחכמי ישראל ולא עוד אלא שמקילין אפילו על רבו, ונוהגין לומר רק "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות... וכבר כתבנו שכל מי שמרגיש צער בנפשו על שמועת פטירת תלמיד חכם מצוין או רבו, מכ"ש על גדול מגדולי הדורות והרי זה אצלו שמועה רעה³⁰ - מברך דיין האמת בשם ומלכות ויקיים מצות קריעה.

ה. מאמר זה נמסר לעיונו של ראש הישיבה. תגובתו של הרב למאמר היתה שאף שמצד הסברה אכן נכונים הדברים, להלכה אין לשנות מהמנהג שנהגו להקל, שכן כלל גדול נקוט בידינו: "מנהג ישראל תורה הוא"³¹ ו"אם אינם נביאים בני נביאים הם"³².

"בלע המות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר" (ישעיהו כה, ח).

30. עיין הערה 16.

31. ב"י או"ח, סימן קכח ס"ו ו - ז ד"ה ויטול ידיו.

32. ירושלמי שבת פרק יט הלכה א. וכן ירושלמי פסחים פרק ו הלכה א.